

многоцінний»: Листування М. Драгоманова і Миколи Лисенка / В. Денисенко // Пам'ять століть. — 2006. — №6. — С. 177-181.

12. Дмитренко М. Михайло Драгоманов — дослідник фольклору / М. Дмитренко // Слово і час. — 2005. — №6. — С. 12-24.

13. Донцов Д. М. П. Драгоманов і українське національне відродження. — К.: Наукова думка. 1991. — 89 с.

14. Іванова Р. П. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України. (II пол. XIX ст.) / Р. П. Іванова. — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. — 235 с.

15. Іванченко Р. П. Клятва: Роман-хроніка: [про М. П. Драгоманова] / Р. П. Іванченко. — К.: Дніпро, 1985. — 373 с.

16. Іванченко Р. П. Раби Києва не мовчали... / Р. П. Іванченко. — К.: Т-во «Знання» УРСР, 1991. — 47 с.

17. Михайло Драгоманов: автожиттєпис / уклали І. С. Гриценко, В. А. Короткий, М. В. Томенко. — К.: Либідь, 2009. — 144 с.

18. Михайло Драгоманов у спогадах / уклали І. С. Гриценко, В. А. Короткий. — К.: Либідь, 2012. — 312 с.

19. Молчаков М. О. Державницька думка М. П. Драгоманова. — К.: 1994. — 35 с.

20. Мухін М. М. П. Драгоманов без маски. — Л., 1934. — 87 с.

21. Новиченко Л. Посвітитель. — К.: Наукова думка. — 1991. — 114 с.

22. Погребенник В. Михайло Драгоманов і Леся Українка: Результативність ідейно-творчого спілкування / В. Погребенник // Освіта. — 2003. — 24 верес. — 1 жовт. — С. 11.

23. Тамошівський С. Драгоманов і Галичина / С. Тамошівський // І. — 2002. — №23. — С. 191-205.

24. Терзійська Л. Професор М. Драгоманов — видатний вчений та викладач Софійського університету (Болгарія) / Л. Терзійська // Пам'ять століть. — 2003. — №5. — С. 42-45.

25. Тимошик М. Українська друкарня Михайла Драгоманова в Женеві: Передумови створення, вплив на суспільну думку, подальша доля / М. Тимошик // Освіта. — 2003. — 24 верес. — 1 жовт. — С. 11.

26. Федченко П. М. П. Драгоманов. — К.: Дніпро, 1991. — 245 с.

27. Хорунжий Ю. Драгоманов і Болгарія / Ю. Хорунжий // Літературна Україна. — 2006. — 14 верес. — С. 7.

28. Ясь О. Український аташе в Європі: багатоликий відповіді Михайла Драгоманова / О. Ясь // День. — 2010. — №167. — С. 11.

Ігор Коляда,
доктор історичних наук, професор
Дмитрій Ніколайчук,
магістр історії НПУ імені М. П. Драгоманова

«...ВИХОДИВ З ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАВИЛА: ПОЧИНАТИ ОД ЗВІСНОГО ЩОБ ІТИ ДО НЕЗВІСНОГО...»

Методичні новації М. Драгоманова

(до 120-ї роковини від дня смерті М. П. Драгоманова)

М. Драгоманов — «першого ряду вчений та публіцист, людина величезної ерудиції, широких та сміливих думок» (як писав Борис Грінченко), відомий всьому світові та кожному українцю, однак авторство його ж досягнень в ролі студента-викладача недільної школи, вчителя географії в київській гімназії, викладача університету св. Володимира у Києві та Вищої школи у Софії не отримало належного визнання. Педагогічний світогляд Михайла Драгоманова формувався в доброзичливому кліматі родини, що був спрямований на виховання у дітей високих моральних чеснот, любові до України, до простого народу, його мови, традицій та звичаїв. Разом з цим, благодійний вплив на формування М. Драгоманова як вченого справили талановиті педагоги О. І. Стронін, К. Й. Полевич про яких він залишив низку спогадів із свого гімназійного навчання. Як відмічала Олена Пчілка, «Полтавська гімназія дала юнакові багато. Особливо вдалим був на той час, власне, самий склад учителів. Деяким своїм учителям Полтавської гімназії Михайло й присвятив ті відомі його влячні спогади».

Михайло Петрович Драгоманов відзначав велике значення знайомства з вчителем історії О. Строніним. Він вважав, що воно розширило коло його інтересів, втягло в атмосферу свідомого громадського життя. «Перше оповіданнячко М. Вовчка («Панська воля»), котре я прочитав у вчителя історії Строніна, — писав М. Драгоманов, — котрому Куліш залишив склад своїх видань для продажу... Я почав читати це маленьке оповідання Марка Вовчка. Коли я дочитав до кінця, як дитина вмерла через панщину, я не знаю, що сталося зі мною. Піднімаю голову й бачу, що Стронін стоїть надо мною й дивиться на мене пильно, а чую, що в мене сльози в очах і хочу те сховати.

— Не соромтесь, — каже мені Стронін, — то золоті сльози, — і поцілував мене в лоб.

З того часу я запалав до нього огнем дружби, та й він мені відповідав дружбою, спершу учительською, а опісля приятельською до сивого волоса й до смерті... це маленьке оповідання Марка Вовчка... мало для мене велику вагу, положивши... також рішучий початок мого свідомого демократизму».

На схилі віку Михайло Петрович згадував, що його

учитель О.Стронін «переносив учеників у саму суть життя й інтересів кожної епохи і при тому, звісно, будив симпатію до передового інтересу епохи, так що ученики переживали боротьбу за волю індивідуальної совісті в періоді Реформації, за просвіту в XVIII ст., за політичну волю, автономію націй і демократію з соціальною справою з кінця XVIII ст. В XVIII ст., перед фр [анцузькою] революцією, Стронін викладав нам політичні теорії Вольтера, Монтеск'є і Руссо, а в XIX, перед 1848 р., — соціальні Оуена, С. Сімона, Фур'є і ін. При цьому курс історії доводивсь до останнього року, так що ученик, скінчивши його, міг собі орієнтуватись у тому, що кругом нього робилось» (М. Драгоманов. «Два учителі. Спомини»). Це вміння показати своїм слухачам серцевину історичного розвитку, відчути у минулому живий зв'язок із сучасною йому добою стало притаманним і самому Драгоманову-історикю.

Саме учитель історії Олександр Стронін заохочує гімназиста М.Драгоманова до читання праць зарубіжних істориків — Фрідріха Шлессера, Маколея Бабінгтона, Вільяма Прескотта, Франсуа Гізо, знайомить з філософськими творами західно-європейських просвітників, виданнями О. Герцена. М. Драгоманов, підкреслюючи педагогічний талант свого вчителя історії, відмічає, що О.Стронін не обмежував учнів рамками свого предмету, а стимулював їх до розвитку різносторонніх здібностей та талантів, звертав увагу на необхідність ними оволодіння іноземними мовами: «...Треба доброго філософічно-політичного виховання, а до нього Ви навіть приступити не можете, коли не будете знати по крайній мірі двох, а то й трьох європейських мов» (М. Драгоманов. «Два учителі. Спомини»).

Крім О.Строніна, з вдячністю вже дорослий М.Драгоманов згадує і вчителя-латиніста Казимира Полевича: «Не для того тільки я мушу їх спом'янути, що сам я особисто вдячний їм більш, ніж кому-небудь з усіх людей, окрім батька мого, за те добро, яке вони зробили для моєї душі. Ні, то люди, що кожний по-своєму прислужились до морального виховання цілого ряду поколінь у Полтавщині, а через те й цілій нашій країні» («Спомини. Два учителі»).

Любов до свого предмету, творча методика викладання, повага до особистості учня та прагнення допомогти кожному оволодіти складною латиною — ось що вирізняло вчителя латинської мови К.Полевича від інших педагогів гімназії: «...атмосфера в класах була така, що ученик або вчився з усієї сили... Система науки була в Полевича оригінальна. Ніщо не заучувалось абстрактно... Полевич піднімав енергію класи і добивавсь свого: правило залягало в голови ученикам, а потім кожний сідав за свій переклад, а Полевич або обходив учеників індивідуально... Полевич пізнавав природу кожного, знав, як його підохнути до роботи, частіше всього наївно-доброю шуткою: «Ану, я таки Вас поймаю, поймаю» і т. д.... ученики заходили до Полевича в квартиру і удостоювались скуштувати фамозного чаю з сухарками... в Полевича щодня бували ученики, а шонеділі пився чай і ось по якій причині: учеників підбільшало, і вже говорити з ліпшими учениками про їх авторів у Полевича не було часу в класах, то він і назначив у себе в хаті...переклад частіше перебивавсь літературними

й історико-політичними бесідами, не раз піднімався «регіт несказаний», бо й у самого Полевича під його аскетизмом лежав скарб веселості, але все йшло во славу латини, яку наші «полтавці» в університетах, при професорах-схоластах із німецьких «гуманістів» 3-го сорту, тільки забували після гімназії... Про себе я скажу що, поступивши в університет київський, я пішов кілька разів на лекції... я побачив, що мені там після Полевича абсолютно нічому вчитись, і коли під кінець мого курсу взявсь до римської історії, то просто пішов далі від того, що робив із Полевичем, і не раз, і не два ставали мені в пригоді спомини «латинських чаїв» у Полтаві. А ніякими терезами не зважити вартості того впливу, який мали класи й чаї в Полевича на наше загальне виховання — літературне й моральне...» («Спомини. Два учителі»).

За спогадами самого М. Драгоманова, К. Полевич був щиро закоханий в історію Давнього Риму і найбільш здібним своїм учням зумів прищепити любов до античної історії. К. Полевич познайомив юного Михайла з творами Тацита, до певної міри посприявши вибору майбутнім істориком теми дисертаційного дослідження та численних праць з давньоримської історії.

Навчаючись в Київському університеті Святого Володимира, молодий вчений здобуває свій перший викладацький досвід, працюючи у чоловічій недільній школі, відкритій 1859 року з ініціативи студентів університету та з дозволу очільника Київського учбового округу відомого вченого-хірурга та громадського діяча Миколи Пирогова. Ось, як пригадує Михайло Петрович про свій перший вчительський досвід у «Автожиттєпису»: «Справу шкільну я ставив не на національний, а на педагогічний ґрунт...я не потребував виключного вживання української мови в наших школах, а виходив з педагогічного правила: починати од звісного щоб іти до незвісного, і потребував початку науки на народній мові, а далі вже на державній».

1863 р. М. Драгоманов завершує своє навчання в університеті, але складне матеріальне становище не дозволяє реалізувати свою мрію — стати професором університету і зайнятись науковою працею. Влітку 1863 р він вступає на педагогічні курси, а вже у листопаді 1863 р. його призначено молодшим учителем географії 2-гої київської гімназії. М. Драгоманов почав професійну діяльність із учительювання. Він зобов'язувався прослужити у відомстві Міністерства народної освіти не менше двох років, за що отримував «третинну не в залік платню» (550 крб. щороку). «Років через два-три, коли був я вже у останньому класі, — згадує О. Русов, — гімназії, випало мені щастя цього вже не студентом, а учителем, побачити. Географію буде нам викладати! ... При повторюванні курсу вже у весінньому семестрі, коли поступив до нас Драгоманов на должность, іноді виявлялося, що ми знаємо назви річок або міст далеко більше, ніж наш новий учитель. — Ну дуже-то смійтеся з мене, що я цього не знаю. Ось як прийде екзамен, то я повизубрюю усі числа, імена й гір, і річок, і міст, а як хто з вас не буде знати, то тоді не смішок вам буде! — каже було при такому випадку зовсім добродушно»

Драгоманов і починає розказувати таке, що нам вияснило географію з другого, ширшого погляду на неї як на науку. Так оце, мабуть, такий учитель, що хоче бути тим, що він є, а не тим, яким хотілося б йому «здаватися!» («Спомини та щоденники»).

Діяльність недільних шкіл поставила на порядок денний, як одне з важливих питань про мову навчання в системі початкової освіти. Новим шкільним статутом 1864 р. мовою викладання у початковій школі була російська, тоді, як діячі громадського руху виступали за необхідність навчання у початковій школі дітей рідною мовою. Вчений-педагог справедливо називає цей акт проявом шовіністичної політики російського уряду. На його думку, народна освіта і народна школа не можуть існувати без живої народної мови. Він чітко визначив своє ставлення до цього питання, вважаючи, що навчання дітей чужою для них мовою гальмувало б розвиток шкільництва: «...! усіх ознак національних найясніша мова. Вона має найбільше практичної ваги, бо мова є спосіб, котрим люди розуміються, через який іде до людей освіта».

Свої міркування вчений виклав у статті «О педагогическом значении малорусского языка», вміщеній у «Санкт-Петербургских ведомостях» (1806. — № 93). У статті автор досліджує першочергове значення народного елемента в навчанні, порушує питання про роль народної мови, літератури, історії. Слушно пише про те, що народові не досить однієї грамоти, йому потрібна освіта, інакше він засуджений на моральне дитинство. Педагог зобов'язаний навчити дітей не тільки писати, читати, а й думати, розуміти природу, осмислювати явища навколишньої дійсності. Надзвичайно важливо, підкреслював не раз М. Драгоманов, щоб освіта і навчання йшли в ногу з життям, щоб учителі у повсякденній практиці використовували останні досягнення науки, пов'язуючи їх з тими знаннями, яких уже набули учні. При цьому велике значення має послідовність викладу матеріалу: «На підставі найголовнішого принципу нової педагогіки добросовісний педагог мусить всяке нове поняття, новий факт прив'язувати до відомих уже понять і фактів, які знаходяться у голові учня. А через те географічні, історичні й тому подібні відомості, які передаються учням у народній школі, мусять бути зв'язані етнографічними і історичними даними. Ось вимоги розумної педагогіки».

Важливим стимулом для наукових інтересів М. Драгоманова стало його трирічне наукове відрядження за кордон (звичне в умовах царської Росії), де він мав змогу слухати лекції багатьох європейських професорів, що дозволило розширити науковий та педагогічний кругозір.

Просвітницькі ідеї та особиста участь Миколи Пирогова в долі майбутнього вченого, а також власна викладацька практика сприяли виробленню поглядів Михайла Драгоманова на освіту і та способи реалізації освітніх програм. Так, учений розробив низку важливих питань методики вищої школи. Йдеться, насамперед, про статтю «Стан і завдання науки древньої історії», яка була прочитана ним

студентам Київського університету як вступна лекція до курсу загальної історії. Автор висловлює цінні думки щодо розуміння основ наук, зокрема соціології, історії, фізики, геології, природознавства. Наприклад, він вважає, що біологія як наука неможлива без збирання колекцій і описово-топографічного вивчення тварин і рослин, ареалу їх поширення. Стосовно соціології, ставить перед дослідниками такі вимоги: по-перше, щоб ця наука давала такі ж узагальнення, як природознавчі науки, зокрема хімія, біологія, математика, фізика; по-друге, щоб робилися певні висновки, котрі мали б практичне значення, аби люди могли їх використовувати у своїй практичній діяльності.

Найбільш повно методичне новаторство М. Драгоманова виявилось під час викладання у Київському університеті Святого князя Володимира на посаді доцента та у Вищому училищі в Софії на посаді ординарного професора історико-філологічного відділення.

По-перше, М. Драгоманов починає викладати матеріал студентам через руйнування стереотипів, «показувати різницю між традиційними хибними доктринами і фактичною науковою правдою». Розглянувши під різними кутами зору одне й те саме питання, він не робив жодних висновків, а лише з хитриватою посмішкою оглядав аудиторію, підбадьорюючи студентів до самостійного думання. «Драгоманов був дуже популярний в Києві, і не тільки поміж студентами завдяки його талановитим лекціям з римської історії, а й серед усього українського суспільства за свою привабливу вдачу, блискучу розмову. З Михайла Петровича був видатний промовець, така сила вогню розуму, гумору була в усіх його промовах, розмовах і викладах».

По-друге, під час роботи у Київському університеті Михайло Петрович активно впроваджує методику порівняння та зіставлення подій, явищ та фактів. Ось як згадує Софія Русова про його лекції: «В його аудиторії в Київському університеті було завжди повно, збирались студенти різних національностей й усі розходились з лекцій у піднесеному настрої. Адже римська історія, як її викладав Михайло Петрович, це була не мертва давнина, а була з неї жива критика на монархізм та абсолютизм, нехай би де вони виявились за новітніх історичних часів. Ці лекції викликали у тогочасних студентів порівняння з тою монархічною державою, в якій вони жили» («Дещо із спогадів за М.П. Драгоманова»). У Вищому училищі в Софії він продовжує свою порівняльну методику, за що здобуває ще більший авторитет і популярність у болгарських студентів: «Любили Драгоманова його слухачі, бачили в ньому не тільки теоретика дослідника, але й дійсного безпосереднього знавця розвитку європейського парламентаризму», — згадував Георгій Ценов.

По-третє, причинно-наслідкова методика проведеної лекційного заняття введена М. Драгомановим передбачала об'єктивний підхід до викладу інформації. «У своїх лекціях він був уповні об'єктивний. Слово «следовательно» у нього не існувало. Він залишив своїм слухачам робити висновки. Та й чи могло

бути інакше для Драгоманова? Інакше роблять тільки слабі, які бояться, що з доводів їх не може вийти потрібного їм виводу, і через це намагаються силоміць накинути його своїм слухачам. У своїх лекціях він давав тільки факти і залишав своїм слухачам робити самим висновки» (Г.Ценов «Кілька слів софіївського студента про професора М. Драгоманова»).

По-четверте, позааудиторна робота із студентами. М. Драгоманов звертався до «слухачів-болгар схилитися до наукової діяльності та розвивати студії своєї батьківщини, що досі ще так мало досліджена; коли зауважував у когонебудь навіть невеличку схильність до наукової праці, то з усього серця старався допомогти йому, аби тільки той продовжував». Разом з цим професор запрошував студентів до себе додому на бесіди, для роз'яснення «незрозумілих справ» (Г.Ценов «Кілька слів софіївського студента про професора М. Драгоманова»).

По-п'яте, Михайло Петрович вводить в академічну лекцію художньо-артистичні компоненти під час доповідей. Ось як згадує про його лекції Георгій Ценов: «Він дуже любив іронію, і вона сильно оживляла його лекції і являлась у нього як логічний послідок оповідання» («Кілька слів софіївського студента про професора М. Драгоманова»). Завдяки своїм ораторським здібностям «Драгоманов був дуже популярний в Києві, і не тільки поміж студентами завдяки його талановитим лекціям з римської історії, а й серед усього українського суспільства за свою привабливу вдачу, блискучу розмову. З Михайла Петровича був видатний промовець, така сила вогню розуму, гумору була в усіх його промовах, розмовах і викладах» («Деяко із спогадів за М. П. Драгоманова»).

По-шосте, семінари-практикуми стали новим явищем у викладацькій діяльності другої половини ХІХ ст. М. Драгоманов давав читати студентам документи. Давав читати та аналізувати студентам першоджерела на семінарах. Ілля Дмитров залишив спомин про останню лекцію (семінар) Михайла Петровича: «Як завше, так і в той раз, по указці покійного один студент приладив переклад із французької «великих привілеїв», даних у 1476 р. Нідерландським державам Марією, дочкою Карла Одчайдушного». Лідія Драгоманів-Шишманова залишила згадку про роботу батька із документами: «Батько любив давати в руки учневі безпосередні документи. У мої 13 років ми читали ним Геродота. Він коментував його. Особливо навчив мене робити резюме книжок, котрі я читала, та кидати на них загальний погляд» («Зі споминів»).

По-сьоме, М. Драгоманов використовував джерелознавчий підхід під час подачі навчального матеріалу. «М. Драгоманов не пристосовувався до своїх слухачів у розмовах, він не рахувався ні з роками, ні зі здібностями свого учня... Він мав феноменальну пам'ять, що була як водограй, якого можна було повсякчас одперти, і він виливав на слухачів та опонентів цитати, історичні дати, факти, точні цифри, сторінки цитованої книжки» («Зі споминів»).

Важливою особливістю методики М. Драгоманова, яку відзначають його студенти та оточення — ораторство: «Він володів у високій степені красноріччям,

умів як артист передавати свої думки, та він не надуживав тієї прикмети. Особливість його як оратора була в тім, що при дивній пам'яті і страшенній бистроті думки він міг цілі години говорити не зупиняючись для того, щоб подумати».

У Софіївському університеті М. Драгоманов викладав історію східних народів. «Спочатку ново-прибулим студентам було важко слухати лектора, оскільки вони не вповні володіли російською мовою, якою він читав. До того ж їм складно було зорієнтуватися у величезному масиві поданою ним фактичного матеріалу... Улюбленою темою його викладів була боротьба народів за політичні права. На лекціях студенти бачили, як він простежує історичний розвиток суспільства, підкреслюючи необхідність у виявленні і розвитку передових гуманних ідей. Його лекції були політичного школою у найкращому розумінні цього слова» (Г.Ценов «Кілька слів софіївського студента про професора М. Драгоманова»).

Разом з цим М. Драгоманов піклувався про Вище училище (так тоді називався щойно відкритий 1888 р. Перший університет) ще до свого приїзду до Софії. В одному листі до Івана Шишманова з Женеви (21 липня 1889 р.) він радив, яких авторів та які книжки мають придбати болгарські бібліотеки. Про це турбується і пізніше, коли разом з ректором Вищого училища і директором бібліотеки професорами Д. Агуром та Л. Мілетичем робить все можливе, щоб поповнити її фонди необхідними книжками різних європейських авторів.

Багато з пропозицій Драгоманова щодо вдосконалення вищої освіти в Болгарії знайшли розуміння особливо при підготовці Закону для Вищого училища 1890 р. Про це писав академік М. Арнаудов. Коли влітку 1890 р. Драгоманов поїхав до Австрії забрати свою сім'ю до Софії, то провів ряд наукових консультацій у Женеві, Відні, Парижі стосовно навчальних програм, а також щодо архітектурного плану побудови зручного приміщення для університету в Софії: «Получение мною от Вас поручения почти окончены в Австрии и Швейцарии — повідомляє він міністра Георгія Житкова з Парижа, — а потому считаю долгом дать Вам о них отчет...».

Завдяки своєму багатому досвіду він міг давати поради щодо вдосконалення болгарського університетського навчання. В статті, яка була надрукована в газеті «Свободно слово», він пропонує, щоб викладачів вибирали не з учителів гімназії, а щоб це були доценти, які вже до того змогли захистити свою діяльність у Вищому училищі. В іншій публікації М. П. Драгоманов радить, щоб призначення позачергових професорів відбувалось тільки після того, як вони прочитають публічні лекції, а регулярних професорів — на основі їхніх наукових праць. У зв'язку з цим він рекомендує залучити таких болгарських вчених, як Марина Дронова, Георгій Златарський, які вже здобули широку популярність в наукових колах поза Болгарією. Що ж стосується підготовки молодих фахівців для Вищого училища, то він пропонує надавати перевагу в доборі тим молодим людям, які добре себе проявили у наукових відрядженнях за

кордоном. Він вносить пропозицію збільшити термін навчання з 3 до 4 років і відстоює свою ідею побудови нового спеціального корпусу для Вищого училища, щоб перетворити його на університет.

Отже, викладацька діяльність М. П. Драгоманова наприкінці XIX ст. стала новаційною для східно-європейської освітньої системи. Розроблені питання методики навчання історії у вищій школі Михайлом Петровичем є тим аспектом у його багатогранній діяльності, що складає одну із складових методики навчання історії у сучасній вищій школі, оскільки вони спрямовані на формування високоосвічених та політично активних громадян своєї держави. Саме таких особистостей за свою коротку працю на педагогічній ниві вдалося виховати Михайлу Петровичу. Про що вони залишили своє свідчення, висловивши глибоку вдячність та повагу до його пам'яті: «Відомо, що болгари своєю вдачею дуже замкненні

в собі. Але в цей день їх почуття розірвали кору їх душі. Студенти винесли на плечах тіло улюбленого професора з його дому та зі своєї бідної кишені вони витратили чимало на вінки...» (Л. Драгоманова-Шишманова «Спомини про М. Драгоманова»).

Список використаних джерел та літератури:

1. Михайло Драгоманов: Документи і матеріали / упор. І. Бутич, Н. Грабова, О. Купчинський, Д. Пельц, Г. Сорока. — Львів, 2001. — 731 с.
2. Михайло Драгоманов: автожиттєпис / упор.: І. С. Гриценко, В. А. Короткий, М. В. Томенко. — К., 2009. — 441 с.
3. Михайло Драгоманов у спогадах / упор.: І. С. Гриценко, В. А. Короткий. — К., 2012. — 321 с.
4. Міхно О. Михайло Драгоманов — теоретик і практик освітянської справи / О. Міхно [Електронний ресурс: rmi.in.ua].

Олександр ТЕРЕЩЕНКО
(м. Київ)

ТВОРЧІСТЬ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО В ЛІТЕРАТУРНО-ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

«Народ, що не шанує своїх великих людей, не варт звання освіченим народом... Драгоманов для нас є чимось більше, як заслуженим чоловіком. Ми в нім шануємо друга, вчителя, провідника... Голос его був для нас захоотою, осторогою, вказівкою, куди йти, голосом сумління...»

І. Франко

Публіцистична спадщина М. Драгоманова включає значну кількість статей, присвячених розвитку української літератури другої половини XIX ст., в яких автор відстоював думку, що в наукових літературознавчих дослідженнях потрібно використовувати історичний (соціологічний) і порівняльний методи. Порівняння необхідно робити в різних аспектах — українсько-російсько-білоруському, загальнослов'янському та інших, «бо наш народ перебуває у контактах з іншими народами» [8].

З ім'ям М. Драгоманова пов'язаний історично вищий етап прогресивної ідейно-художньої орієнтації української літератури, боротьби проти хибних і шкідливих теоретичних настанов та художньої практики, зокрема проти хуторянської обмеженості й примітивізму в проблематиці та формі творів української літератури другої половини XIX ст. [9].

Для нас творчість І. Нечуя-Левицького є надзвичайно цінним історичним джерелом, що охоплює кілька поколінь (передреформеної та післяреформеної України), в якому автор передав цілу низку важливої історичної ваги явищ, з максимально можливою об'єктивністю нотуючи факти, що все ж таки могли б у письменника, викликати несправедливі суб'єктивні оцінки, тому важливим є комплексний аналіз оцінки творчості І. Нечуя-Левицького в публіцистиці М. Драгоманова, цим обумовлюється актуальність статті.

Серед дослідників, що вивчали питання творчості І. Нечуя-Левицького в оцінці М. Драгоманова, необхідно виділити М. Беренштейна [1], С. Єфремова [4], Д. Заславського [5], І. Романченка [5], М. Тараненка [6].

Наукова новизна нашого дослідження полягає у спробі проаналізувати творчість І. Нечуя-Левицького в оцінці М. Драгоманова для об'єктивного висвітлення теми бачення суспільних процесів українською інтелігенцією XIX століття.

Для об'єктивного аналізу оцінки М. П. Драгомановим творчості І. С. Нечуя-Левицького важливою є система поглядів Михайла Петровича на літературний процес України в другій половині XIX ст.